

ABDÜLGANÎ BİN CELÎL GEREDEVÎ'NİN KİTÂB-I SÂ'AT-NÂMESİ*

BY ABDÜLGANÎ BİN CELÎL GEREDEVÎ KİTÂB-I SÂ'AT-NÂME

Esra GÜZEL AKALIN**

ÖZ

Zamanı anlamak ve ona göre hareket edebilmek, insanlığın hep temel gereksinimi olmuştur. Zamanı ölçmede çeşitli araçlar kullanan insanoğlu, günü belirli vakitlere bölmüş ve saati icat etmiştir. Saatle beraber gün, hafta, ay, yıl gibi süreçler de belirlenerek insan yaşamını kolaylaştırmıştır. İnsanlar ancak zamanla beraber yaşantısını düzenleyebilmiş, zamana uyum sağlayarak medenileşmiştir. İbn-i Haldun'a göre geleceği öğrenme isteği hep var olan insanoğlu, tarihten bu yana gün ve saatlerden hangi vakitlerin hayırlı, hangi vakitlerin faydasız ya da zararlı olduğu inancına da sahip olmuştur. İlm-i nücum, ilm-i ahkâm-ı nücum, melhame, sab'a-i seyyâre, kitâb-ı zâyîçe şemsiyye, rûznâme gibi eserlerle benzer konuları işleyen saatnameler saat ve zaman kavramı üzerine yazılan eserlerdir. Gün ve saatlerin uğurlu ve uğursuz vaktini gezegen, yıldız ve burçlara dayalı değerlendirerek belli vakitlerde yapılması gereken ve uzak durulması gereken işler hakkında bilgi verir. Bu çalışmada, saatnameler hakkında bilgi verildikten sonra Abdülganî bin Celîl Geredevî'ye ait Kitâb-ı Sâ'at-nâme üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: saatnameler, Abdülganî bin Celîl, zaman, Kitâb-ı Sâ'at-nâme, ilm-i nücum.

ABSTRACT

Understanding time and being able to act accordingly has always been a basic need of humanity. Using various tools to measure time, human beings

---

* Bu makale 12.11.2023 tarihinde dergimize gönderilmiş; 13.11.2023 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 25.11.2023 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

Makaleye atf şekli; Esra Güzel Akalın, Abdülganî bin Celîl Geredevî'nin Kitâb-ı Sâ'at-nâmesi, *Karabük Türkoloji Dergisi*, Cilt/Sayı: 6-2 (2023), Karabük 2023, s. 108-117.

ISSN 2667-7253/e-ISSN 2687-3885, DOI: 107596/katud.31122023.05

** Doktora öğrencisi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Millî Eğitim Bakanlığı, esraguzel@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-2708-5564

divided the day into certain periods and invented the clock. Along with the clock, processes such as day, week, month and year have been determined, making human life easier. Only over time, people were able to organize their lives and become civilized by adapting to the times. According to Ibn Khaldun, human beings, who have always had the desire to learn the future, have also had the belief that which times of the day and hours are auspicious and which times are useless or harmful since history. Saatnames, which deal with similar subjects as works such as İlmi-nücüm, ilm-i ahkâm-ı nücüm, melhame, sab'a-i seyyâre, kitâb-ı zâyîçe şemsiyye, rûznâme, are works written on the concept of clock and time. It evaluates the auspicious and unlucky times of the day and hour based on planets, stars and zodiac signs and gives information about things that should be done and things that should be avoided at certain times. In this study, after giving information about Saatnames, we will focus on Kitâb-ı Sâ'at-nâme belonging to Abdülğanî bin Celîl Geredevî.

Keywords: saatnames, Abdülğanî bin Celîl, time, Kitâb-ı Sâ'at-nâme, ilm-i nücüm.

Giriş

İnsanoğlu için zaman, eski zamanlardan bu yana hep yaşam gereksinimi olmuştur. Yaşantısını düzenleme gereği duyan insanlar; güneşin ya da ayın konumuna göre zaman tespitini yapmaya çalışmış, günü belirli vakitlere bölerek saati icat etmiştir. Eski çağdan bu yana zamanı belirleme ve ölçmede dikili taş, kum, güneş, su, sekiz köşeli asa, dereceli mum kullanılmıştır. Bununla birlikte gölge boyları da zamanı belirlemede etkili unsurlardan biri olmuştur. Eski Yunan komedi yazarı Aristophanes, oyunlarının birinde kahramanlarının diyalogunda '*Gölge on adım boyu olduğu zaman kokular sürün ve akşam yemeğine gel*' cümlesini kullanır. Cümleden hareketle, Eski Yunanlıların sütun ve anıta bakarak güneşin konumunu ve gölge boyutlarını gözlemlediklerini anlamaktayız. Gözlem sonucunda sabahları uzun olan, öğleye doğru kısalan ve akşama doğru tekrar uzamaya başlayan gölgeler de zamanı ölçen öğelerden biri haline gelmiştir.¹ İnsanoğlu, sadece zamanı belirli vakitlere bölmemiş; yıl, hafta, ay, gün gibi süreçleri de belirlemiştir. Bu nedenle geçmişten bu yana insanoğlu için zaman kavramı daima önemini korumuştur.

¹ Server Dayıoğlu, *İstanbul Muvakkithaneleri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 135.

Zamanı ölçmeye yarayan alet manasına gelen saat ya da sâ'at, Arapça kökenli olup Türk Dil Kurumunun sözlüğünde " 1. Bir günlük sürenin yirmi dörtte birine eşit, altmış dakikalık zaman dilimi, zaman parçası; 2. Vakit; zaman; 3. Bir işin yapıldığı belli bir zaman; 4. Günün hangi anı olduğunu gösteren alet; 5. Sayaç,"² karşılıklarıyla geçmektedir. Kubbealtı Lugatı'nda ise kelimenin ilk anlamı "...günün yirmi dörtte birine eşit olan altmış dakikalık zaman birimi." olarak kullanılmıştır.³

Zaman kavramını daha da irdelemeye başlayan insanoğlu vakitleri hayırlı ya da hayırsız olarak ayırarak belli vakitlerin onlara uğur getireceğini düşünmüş, belli vakitlerinse uğursuz olduğuna inanmıştır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'in çeşitli ayetlerinde uğursuz gün kavramı yer almaktadır : "*Onların üzerine uğursuzluğu devamlı olan bir günde gürlülü, dondurucu şiddetli bir kasırga gönderdik.*"⁴ "*Biz de, dünya hayatında alçaltıcı bir azabı onlara tatturmak için, yedi gece sekiz gün süren o uğursuz günlerde üzerlerine dondurucu bir kasırga gönderdik.*"⁵ Nitekim halk inancımız ve kültürümüzde en hayırlı gece olarak bilinen Kadir gecesinin bin aydan üstün olduğu ifade edilmiştir : "*Kadir gecesini bin aydan daha hayırlıdır.*"⁶ "Hayırlı gün" ve "uğursuz gün" ifadelerinin Kur'an-ı Kerim'de birden fazla zikredilmesi belirli vakitlerin hayırlı-hayırsız, uğurlu-uğursuz olarak düşünülmesi görüşünü kuvvetlendirmiştir. Osmanlı tarihinde bu konularla ilgilenen müneccimlerin sarayda resmî bir makamı bulunmaktaydı. Takvimler hazırlamak, imsakiye hazırlamak, zayıçe hazırlayarak uğurlu saatin belirlenmesi gibi vazifeleri bulunan müneccimbaşılığın Osmanlı Devleti'nde önemli yeri vardır. Osmanlılarda uğurlu saat anlamına gelen eşref saatine göre hareket edildiğine dair ilk kayıt, Fatih devrindedir. Tacizade Cafer Çelebi, Mahrûse-i İstanbul Fetihnâmesi'nde Fatih Sultan Mehmed'in müneccimlerin belirlediği eşref saate göre İstanbul'un fethinin büyük hücumunu başlattığını ortaya koymuştur.⁷ Osmanlı padişahları sefere çıkarken eşref saatini müneccimlere danıştıktan sonra hareket etmiştir ya da müneccimbaşılığın söylediği uygun saate göre işlerini düzenlemişlerdir. Bu durum; geçmişten bu yana toplumun, belirli vakitlerin uğur getirdiği ya da belirli vakitlerin uğursuzluk getirdiği inancını taşıdıklarını göstermektedir.

Saatname ise, Arapça kökenli sâ'at sözcüğüne Farsça kökenli "nâme" sözcüğü eklenerek "sâ'at ve zaman kavramı üzerine yazılmış eser" anlamına

² Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara,1988, s.1235.

³ Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/saat>

⁴ Kamer suresi 19. ayet

⁵ Fussilet suresi 16. ayet

⁶ Kadir suresi, 3. ayet

⁷ Salim Aydın, "Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Sayı 1, 1995, 159-207.

gelen birleşik isimdir.⁸ Saatname, gezegen ve yıldızlara dayanarak belirli vakitlerde yapılması gereken ya da uzak durulması gereken işler hakkında bilgi veren eserlerdir. Yine belirli vakitlerde dünyaya gelen çocukların hangi özelliklere sahip oldukları da saatnamenin konularındandır. Saatnamelerde, belirli gün ya da belirli saatlerde yapılması hayırlı olan işler ve uzak durulması gereken işler yedi yıldız, 12 burca (Hamel-Koç, Sevr-Boğa, Cezva-İkizler, Seretan-Yengeç, Esed-Arslan, Sünbüle-Başak, Mizan-Terazi, Akrep-Akrep, Kavs-Yay, Cedy-Oğlak, Delv-Kova, Hût-Balık) dayalı olarak anlatılır. Haftanın yedi günü, “Şems-Güneş, Zühre-Venüs, Utarid-Merkür, Kamer-Ay, Zühal-Satürn, Müşteri-Jüpiter ve Merrih-Mars” gibi yedi yıldız tarafından temsil edilir.⁹ Saatnameler manzum ya da mensur yazılabilir, bizim incelediğimiz eser nesir olarak kaleme alınmıştır.

Astrolojiye dayalı olan saatnameler, sab'a-i seyyâre, ilm-i nücûm, zâyîçenâme, kitâb-ı zâyîçe ve melhame gibi adlarla kaleme alınan eserlerle benzer konuları işlemiştir. Ancak bu terimlerin kullanıldığı eserler çok fazla olmasına rağmen saatname adındaki eserlere dair fazla bilgi yoktur. Melhame ve saat-nâmelerin ortak özelliklerini incelediğimizde; iki türde de gökte ve yerde vuku bulan hareketlerin, değişimlerin dünyadaki olay ve durumları etkilediği düşüncesi ağır basmaktadır.¹⁰ Ayrıca uzaydaki hareketlerin insan karakterini etkilediği düşünülerek belirli vakitlerde doğan çocukların mizaçlarından bahsettiğini az önce belirtmiştik.

Saatnamelere göre, yıldız ve gezegenlerin hareketlerine dayalı olay ve durumlar gerçekleşir. İnsanın vakitlere uygun şekilde işlerini düzenlemesi onlara uğur, bereket ve hayır getirir. Uğursuz vakitlerde iş yapması zarara yol açabilmektedir :

"Yevmü'l-isneyn (Pazartesi): ...Pazartesi günü ana rahmine düşen çocuk, talihli, mübarek yüzlü, devlet sahibi, Kur'an hafızı ve Allah'ın makbul kulu olur. Ayrıca bugün kaftan kestiren kişi halk içinde itibar görür. Tıraş olan kimsenin günden güne devleti ve bereketi artar..."

"Yevmü's-sülesa (Salı): ...Bugün tıraş olan kimseye sara hastalığı bulaşır, kişide baş ağrısı ve sıkıntı meydana gelir. Hastalık kırk gün sürerse, hasta şehit olur. Turnak kesen kimse âniden ölüür, saç ve sakalını tararsa tez ağarır."¹¹

Çalışılan Saatnameler

Hibetullah ibni İbrahim'in Sâ'atnâme'si en fazla nüshaya sahip metin olup en küçük nüshası 47, en büyüğü ise, 163 varaktır. 15. yüzyılın ikinci yarısıyla 16. yüzyılın ilk yarısında yazıldığı düşünülmektedir. Dinî ve öğretici şekilde kaleme

⁸ Ahmet Buran, *Sâ'atnâme*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011, s. 12.

⁹ Ahmet Buran, *a.g.e.*, s. 17,18,19.

¹⁰ Şeref Boyraz, *Fal Kitabı (Melhemeler ve Türk Halk Kültürü)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 95.

¹¹ Esra Güzel Akalın, *Kitâb-ı Sâ'atnâme*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.

alınan Hibetullah'ın saatnamesinde, ilahi kudret tarafından belirlenen beş zaman dilimi bulunur : akşam saati, uyku saati, gaflet saati, gökler saati ve arş saati. Her belirli saatin özelliği vardır. Bu saatlerde yapılan ibadetler ve alınacak mükafatlar beyan edilmiştir. Nasihatlere uyulması halinde Hibetullah İbni İbrahim'in ahirette şefaateçi olacağı ve tavsiyelere uyan kişilerin cennete gideceği sıkça belirtilmiştir. Ayrıca Hibetullah ibni İbrahim; yağmur ve karın oluşumu gibi bazı tabiat hadiseleri ile gece ve gündüzün, mevsimlerin oluşumunu kendine has bazı tespitlerle ifade etmiştir.¹²

Eserle ilgili Prof. Dr. Ahmet Buran tarafından 2011 yılında bir kitap hazırlanmıştır. Bununla birlikte Hibetullah ibni İbrahim'in Sâ'atnâme'siyle ilgili Abdülkadir Bayram tarafından yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

"... bu kitâb taşnîf kılınıdî ilerü aḥbârdan daḥî 'acâyib aḥvâlininden ve geçmiş kazıyyelerden ve ne kim ḥaḳ te'âlâ ve teḳaddes yer ve gök ve ne kim vardur yaradılmışda ve ne kim Allâhu te'âlâ 'ibretlerdür (eşidenlere)..."¹³

Ebû Maşer-i Belhî'ye ait Terceme-i Sâ'at-nâme, Farsça küçük bir risaledir. Kağızmanlı Yusuf tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Mensur olarak kaleme alınmış eser 15 yapraktan oluşur. Eserde haftanın yedi günü on iki saate bölünerek her vakit Şems-Güneş, Zühre-Venüs, Utarid-Merkür, Kamer-Ay, Zühal-Satürn, Müşteri-Jüpiter ve Merrih-Mars'ın olduğu yedi yıldız tarafından temsil edilmiş ve bununla ilgili yorumlara yer verilmiştir. Her zaman diliminde yapılan işler ve bu vakitlerde dünyaya gelen kişilerin karakterlerine risalede yer verilmiştir.¹⁴

Erzurumlu İbrahim Hakkı'ya ait bir saatname de bulunmaktadır. "Haza Kitâb-ı Tertibi'l-'Ulûm" adlı eserin içinde yer alan yazma "Öyle ma'lûm olsun ey oğlum Nesîm / Kim bu sâ'atnâme hikmetdür ḳadîm" beyitleriyle başlar. Şu beyitle sonlanır: "Ḳoy üç mevlüdü dörd ümmîdî âba-yı nuḥ tâḳı / Ḳamu şey hâlik u fânî huve'l-hayyu huve'l-bâkî"¹⁵

Bizim üzerinde duracağımız çalışma, Abdülganî bin Celîl Geredevî'ye ait çok sayıda nüshasını bulduğumuz Kitâb-ı Sâ'at-nâme adlı eserdir. Eserle ilgili yüksek lisans tezi mevcuttur.¹⁶

¹² Ahmet Buran, *Sâ'at-nâme*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011, s. 17,18,19,20.

¹³ Abdülkadir Bayram, *Sâ'at-nâme* (İnceleme- Metin- Söz Varlığı - Dizin), Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Yozgat, 2012, s.60.

¹⁴ Prof. Dr. Muhittin Eliaçık, "Kağızmanlı Yusuf ve Terceme-i Sâ'at-nâmesi", *Geçmişten Geleceğe Her Yönüyle Kağızman Sempozyumu 24-26 Mayıs 2012*, Kafkas Üniversitesi Meslek Yüksekokulu, Savaş Yayınevi, Ankara, 2012, s. 158.

¹⁵ Ahmet Buran, a.g.e., s.16.

¹⁶ Esra Güzel Akalın, *Kitâb-ı Sâ'atnâme*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.

Abdülğanî bin Celîl Geredevî ve Kitâb-ı Sâ'at-nâmesi

Kitâb-ı Sâ'atnâme hayatı hakkında çok fazla bilgiye sahip olmadığımız Abdülğanî bin Celîl'e ait bir eserdir. 32 varaktan oluşan yazmanın her sayfasında 17 satır bulunmaktadır. Yazma eserin tamamı Belgrat Üniversitesi Svetozar Marković Kütüphanesi'nden alınmıştır. Eserin yazılış tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kitâb-ı Sâ'atnâme; inceleme, transkripsiyonlu metin ve dizin olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. İnceleme bölümünde yazar hakkında bilgi ve eserin özellikleri incelendikten sonra metindeki her bölümün özeti verilmiştir. Ardından metnin gramer incelemesi yapılmıştır. İkinci bölüm çeviri yazı metniyle başlayarak çeviri yazı alfabesi verildikten sonra transkripsiyonlu metne geçilmiştir. Dizin bölümü ise kitabın üçüncü bölümüdür, metnin alfabetik dizini yapılmıştır. Tez; bibliyografya ve metnin tıpkıbasımı ile sonlandırılmıştır. Eserin dil özelliklerini incelediğimizde, Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik hususiyetlerini yansıttığını söylemek mümkündür.

Eserin müellifi olan Abdülğanî bin Celîl hakkında kısıtlı bilgi bulunmaktadır. Viyana Üniversitesine bağlı dijital kaynaklara erişilen adreste müellifin isminin İbn-i Abbas olarak geçtiği bilinmektedir. *Kitab-ı Sâ'at-nâme*'de müellifin bizzat kendisi; babasının Celîl, büyük babasının Abdüssamed ve diğer atalarının isminin sırasıyla Ali, Mikail ve Muhammed Şah Abbas olduğunu ifade etmektedir. *Osmanlı Astroloji Literatürü Tarihi*'nde yaşadığı devri bilinmeyen yazarlar içerisinde yer alır. Ekmeleddin İhsanoğlu, adı geçen eserde Abdülğanî bin Celîl'in beş eserini sıralamıştır: *Kitâb-ı Melhame*, *Risâle-i Eyyâm-ı Nahisât ve Saâdet*, *Risâle-i Havâss-ı Eyyâm-ı Usbû'*, *Rûznâme* ve *Risâle fî Beyâni Ahvâl-i Eyyâm*.¹⁷ Buna ek olarak, müellif Osmanlı Astroloji Literatürü Tarihi'nde Şeyh Abdülğanî olarak zikredilmiştir. Dolayısıyla yaşadığı dönemde hürmet edilen ve saygı gören, eserindeki tasavvufî kavramlar, hadis-i şerifler, dualar, peygamber kıssalarından hareketle dinî konulara vâkıf biri olduğu söylenebilir. Müellifin gezegen ve yıldızlara dayanarak hafta ve ay günleriyle yaptığı tasnifler, astroloji ilminin ileri düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır. Eserde çok fazla Arapça ifade ve duaların yer alması onun Arapça bilgisinin de iyi olduğunu gösterir.

Araştırmamıza göre kaynaklarda geçmemesine rağmen Abdülğanî bin Celîl'e atfedilen eserler şunlardır: *El-Mecmu'ati's-Şer'iyeye fî'l-Mesâ'ilü'l-Fikhîye*, *Kitâb-ı Sâ'atnâme*, *Segir-nâme*. Bursalı Mehmet Tahir Efendi'nin Osmanlı Müellifleri Sözlüğü'nde müellifin ismi Abdülğanî Efendi olarak geçer. Ve hakkında kısa da olsa bilgiye rastlanmaktadır. Bursalı Tahir, sözlüğünde Abdülğanî Efendi'nin Ganîzade Muhammed Nadirî'nin pederi olduğunu ifade ettikten sonra kadı zümresinden ve fazilet sahibi şairlerden olduğunu, Bolu vilayetinin Gerede kasabasından geldiğini beyan etmiştir. Ayrıca Nakşibendî

¹⁷ Ekmeleddin İhsanoğlu, vd., *Osmanlı Astroloji Literatürü Tarihi*, İstanbul, 2011, s.119, 404.

tarikatının halifesi olduğunu dile getirip şiirlerini sıralamıştır : *Hâşiye Alâ Tefsiri Beyzavî, Hâşiye Alâ Şerhi Tecrid, Terceme-i Fezâil-i Şam, Risale Fi Beyani Ahvali Eyyam*. Abdülğani Efendi, son eserini Şam şehrinin kadı naibi iken yazıp padişaha takdim etmiştir. Hicrî 995'te Bursa'da vefat eden şair, Zeyniler'e defnedildi. Abdülğani bin Celîl'in ölüm tairihi olan 995, miladi takvime göre 1586'ya denk gelmektedir. ¹⁸ Verilen tarihten hareketle müellifin 16. yüzyılda *Kitâb-ı Sâ'atnâme'* yi yazdığı ortaya çıkmaktadır. Dil özelliklerinin Eski Anadolu Türkçesinin devamı olması da *Kitâb-ı Sâ'atnâme'*deki diğer önemli husustur.

Abdülğani bin Celîl *Kitâb-ı Sâ'atnâme'*nin başlangıcında, Allah'ın insanları cennetlik ve cehennemlik yarattığı gibi günleri de sa'd ve nahs olarak yarattığını yazmıştır. Sa'd uğurlu mübarek vakit, nahs ise uğursuz vakittir. Abdülğani bin Celîl' e göre insanlar bu takdir üzerine işlerini sa'd (mübarek, hayırlı) vakitlerde yapmalı, nahs (uğursuz, hayırsız) vakitlerde yapmaktan kaçınmalıdır. Ayrıca müellife göre, insanların bazısının dindar ve salih, bazısının ise zalim, fasık veya sıkıntıda olması anne rahmine düştükleri veya dünyaya geldikleri zamanla ilgilidir. Nice kimseler sa'd, hayırlı vakitte işe başlayıp talihinin bereketi ile işlerini tamamlarken nice kimseler nahs, uğursuz vakitte işe başlayıp sıkıntı ve eziyet çeker. Abdülğani bin Celîl Geredevî, bu sebeple bir risale yazdığını beyan eder. Eserini övülmüş tüm alt ve üst makamda olanların ve gelecek nesilden herkese yazmıştır. Onların bu risaleye bakarak amel etmelerini, yarar sağlamalarını, kulluk ve ibadete devam etmelerini amaçlamıştır. Yine kendisine hayır duada bulunmaları için müellif, *Kitâb-ı Sâ'atnâme'*yi kaleme almıştır.

*Kitâb-ı Sâ'atnâme'*nin astrolojik bir haritayla başlaması, ricâlül'-gayb adı verilen gayb erenlerinin ve bazı yer isimlerinin haritada belirtilmesi eserin dikkat çeken yönlerindedir. Ricâlül'-gayb, tasavvuf anlayışına göre Allah'ın âlemi idareye memur ettiği kimselerdir. İnsanlardan kendilerini gizleyen ricâlül'-gayba "gayb erenleri" de denilmiştir. Cenab-ı Hakk'ın kendilerine olaylara hükmetme izni verdiği kimseler olarak rivayet edilir. Müellif, eserde ricâlül'-gayb ve Şükür yıldızının¹⁹ yeri hakkında bilgi verirken her ayın günü belli konumlarda olduğunu ifade etmiştir :

" El-yevmü's-ş-şānī : ve ricā[il]ü'l-gayb bugün Yesrib'de [14] olur. Ya'ni kıble ile mağrib arasında olup [15] ve Şükür yıldızı maşriğ ile kıble arasında [16] olur." ²⁰

"El-yevmü's-ş-şāliš 'aşer :... ve ricālü'l-gayb bugün Bâyarda olup ya'ni [05] mağrib ile şimāl arasında olur ve Şükür [06] yıldızı kıblede olur." ²¹

¹⁸ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri Sözlüğü*, Meral Yayınları, C.I, İstanbul, 1972,s.258.

¹⁹ Şükür yıldızı, eski Türk inancında olup insanların günlük yaşamlarına kadar her şeyi etkilediğine inanılan kutsal bir yıldızdır.

²⁰ Akalm, a.g.e., s.48.

²¹ Akalm, a.g.e., s.52.

Müellif metinde şimal, maşrik, magrib, kible gibi yönleri belirtmekle birlikte güney ile batı arasını Yesrib, kuzey ile batı arasını Bâyard, güney ile doğu arasını Bikni, kuzey ile batı arasını Îsân şeklinde eski yer isimleriyle telaffuz etmiştir. Bu durum, Kitâb-ı Sâ'atnâme'yi ve eski astroloji alanında yazılmış eserleri anlamada dikkat çekici bir husustur.

Kitâb-ı Sâ'atnâme'de müellif, eserin beyan ettikten sonra hafta günlerinin özelliklerini sıralar. Hafta günlerinin uğurlu ya da uğursuz olmasını bazı dini olaylar ve peygamber kıssalarına dayandırır. Ve her bir hafta gününde hangi işlerin yapılması, hangi işlerden uzak durulması gerektiğiyle alakalı bilgiler verir.

"**Yevmü'l-eḥad:** 'Acemler bugüne yek-şenbe dirler ya' nî [10] bâzâr günü 'ıyd-i Naşârâ'dur. Dünyâ günlerinüñ [11] ibtidâsıdır, dünyâya maḥşûşdur. Binâ başlamak [12] bâğ ve bâğçe dikmek eyüdü. Zîrâ Ḥaḫ sübhâne [13] ve te'âlâ dünyâyı ve arz ve semâyı bugün [14] ḥalḫ eyledi ve dağ ve taş bugün ḥalḫ eyledi, [15] mübârek gündür." ²²

Abdülğanî bin Celîl Geredevî, hafta günlerini bitirdikten sonra ay günlerine geçmiştir. Her bir ay gününün özelliklerini anlatır, yine dinî olaylar ve peygamberler tarihi hakkında da bilgi verir. Yapılması hayırlı olan işler ve sakınılması gereken işleri sıraladıktan sonra ricâlül'-gaybın ve Şükür yıldızının nerede görüldüğünü ifade eder.

"**El-yevmü'l-âşir :** Ya 'nî her ayuñ onıncı günü mübârekdür. [15] Ḥazret-i Nüh ol gün dünyâya gelmişdür ve bir kimesne [16] bugün ağaç dikse mübârekdür ve ekin ekse [17] ḥaṭâ kılmaya ve sefer etse ve nikâḫ kılsa mübârekdür [20a/01] ve bugün dünyâya gelen 'ıyâlün 'ömri uzun [02] ola..." ²³

Müellif hafta ve ay günlerinde hayırlı ve hayırsız işleri sıralarken binaya temel atmak, kaftan kesmek, tırnak kesmek, tıraş olmak, saç ve sakal taramak, şerbet ve ot içmek, alışveriş etmek, yeni giyinmek, ata binmek, tohum ekmek, bağ ve bahçe dikmek, tarımla uğraşmak evlenmek, bir yerden bir yere gitmek, haber göndermek, dinlenmek, kan aldirmek, hacamat yapmak, ibadet etmek, sadaka vermek, imaret yapmak, kuyu kazmak, su arığını kesmek, düşmana bulaşmak, sefer etmek gibi fiilleri sıklıkla kullanmıştır.

Eserde günlerin uğurlu ve uğursuz olması o gün gerçekleşen tarihî hadiselerle de doğrudan bağlantılıdır. Geredevî; pazartesi gününü anlatırken ağaçlar ve bitkilerin yaratılması, Hz. Muhammed'in dünyaya gelmesi, Cebrâil'in kendisine vahyi getirmesi, yine aynı gün dünyadan ayrılması nedeniyle hayırlı ve mübarek gün olduğunu ifade eder. Ay günlerinin on üçüncüsü hakkında bilgi verirken Eyüp Peygamber'e belaların bu günde nazil olması, Süleyman

²² Akalm, a.g.e, s.40.

²³ Akalm, a.g.e, s.51.

Peygamber'in mülkünün elinden gitmesi, Yahudi tâifesinin peygamberlerini helak etmeleri ve Şeytan'ın bugün dünyaya gelmesi nedeniyle naḥs yani uğursuz gün olduğunu dile getirir. .

SONUÇ

Kitâb-ı Sâ'atnâme'yi dil özelliklerine göre incelediğimizde, Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini koruduğu göze çarpmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinin özelliğini yansıtan bu metinde düzlük yuvarlaklık uyumu görülmemektedir: mahrum [10a/13], didükde [6a/08], çıkdukda [10a/03], günü [2b/10], kimesnenün [3a/02]. Kelimeye gelen ekin düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozmasıyla beraber kelimenin kökünde görülen yuvarlak ünlüler de uyumu bozmuştur :tamuya [9b/17], saru [17a/12], yılduzı [14b/05]. Genellikle Arapça-Farsça kelimeler dışında Türkçe sözcüklerde kalınlık incelik uyumu görülmektedir: sayruluğı [15a/10], ekinlere [3a/13], yarar dur [28a/01], görseler [22a/01], oglancuklar [3a/13]. Yabancı kökenli kelimelerde kalınlık incelik uyumu genel olarak görülmesi de aykırı örnekler mevcuttur: câzûlık [27b/07], 'avratlara [17b/05], seferi [28a/11].

Eski Anadolu Türkçesinin tesiriyle bazı ekler düz ünlüyle yazılmıştır, bu durum düzlük-yuvarlaklık uyumunun bulunmadığını gösterir : öldürdi [5a/11], ömrinde [18a/10], olmuşdur [14a/12], uğurlı [25b/03], süddeyi [27a/05].

Yer yer harekeli örneklerin bulunduğu Kitâb-ı Sâ'atnâme'de, özellikle yuvarlak ünlülerin kullanıldığı kelimeler ve Arapça dua bölümleri hareke ile gösterilmiştir. Et- yardımcı fiili, bazen kelime başı elif ve ye ile gösterilmiştir: murâd iden [32b/11], delâlet ider [3a/09], 'amel idüp [2b/05] . Bazen sadece kelime başı elif yazılarak gösterilmiştir: ceng etmedi [7a/13], ticâret etmek [9a/11], sefer etmege [3b/14].

Müellif yahut istinsah edenin şive özelliklerini yansıttığını bazı kelimelerde görmekteyiz. Peygamber kelimesi, metinde çok sık geçmiştir ve y olmadan yazılmıştır : peğamber.

"...Zirâ Lût **peğamber** ' a.m. bugün helâk [03] oldu ve şehrleri bugün yire geçti." [24a/02]

" ... Yehūdî tâ' efesi **peğamberlerin** bugün [11] helâk itdiler." [21b/10]

Yine mihnet kelimesi de müellif ya da müstensih'in şive özelliğine göre yuvarlak ünlülü ve şeddeli olarak gösterilmiştir : muḥannet.

" ... Ammâ bugün kesilen kaftân mübârek olmayup [03a/01] şâhibi **muḥannet** ve elemden ḥalâş olmaya..." [3a/01]

" ... itmâm bulup ve nicesi **muḥannet** ve meşakkat [09] ve âlâm çekdikleri sa 'd ve naḥs günde mübâşeret [10] olduğına şüb[h]e yokdur." [2a/09]

Dönemin dil özelliğine göre sade ve anlaşılır dille yazılan Kitâb-ı Sâ'atnâme, Eski Anadolu Türkçesinin izlerini taşıyan 16. yüzyıl metinlerinden biridir. Arapça ve Farsça kelimelerin yoğun olarak görülmediği bu eserde Eski

Anadolu Türkçesinin etkileri hâlen devam etmiştir. Metinde görülen yuvarlaklaşmalar, belirli kelime ve eklerde görülen düzleşmeler Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Saatnamelerde gezegenler ve yıldızların dünyadaki olay ve hareketleri, hatta insan karakterini etkilediğine inanılır. Dönemin astroloji ilmini anlamamız ve edebiyatımızda fazla bilinmeyen saatnameleri öğrenebilmemiz açısından eserin günümüze ışık tutacağını umuyoruz.

KAYNAKÇA

AYDÜZ, Salim, "Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, Sayı 1, 1995, 159-207.

AKAALIN, Esra Güzel, Kitâb-ı Sâ'atnâme, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.

ATLI, Ahmet, Tasavvufta Ricalu'l-Gayb, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2011.

BAYRAM, Abdülkadir Bayram, Sâ'at-nâme (İnceleme- Metin- Söz Varlığı - Dizin), Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Yozgat, 2012.

BOYRAZ, Şeref, *Fal Kitabı (Melhemeler ve Türk Halk Kültürü)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006.

Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri Sözlüğü*, Meral Yayınları, C.I., İstanbul, 1972.

BURAN, Ahmet, *Sâ'atnâme*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011.

DAYIOĞLU, Server, *İstanbul Muvakkithaneleri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2010.

ELİAÇIK, Muhittin, "Kağızmanlı Yusuf ve Terceme-i Sâ'at-nâmesi", *Geçmişten Geleceğe Her Yönüyle Kağızman Sempozyumu 24-26 Mayıs 2012*, Kafkas Üniversitesi Meslek Yüksekokulu, Savaş Yayınevi, Ankara, 2012.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, vd., *Osmanlı Astroloji Literatürü Tarihi ve Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi Zeyli*, I. Cilt, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul, 2011.

KUT, Günay- ÜÇER, Cumhure, vd., *Kandilli Rasathanesi El Yazmaları 1 : Türkçe Yazmalar*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2007.

İnternet adresleri :

Tarama Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, <https://sozluk.gov.tr/>

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s.1235.

Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/saat>